

GŐZSY ZOLTÁN

A katolikus papi hivatás és normatív elvárások a 18. század második és a 19. század első felében*

The Catholic priestly vocation and normative expectations in the second half of the 18th century and the first half of the 19th century

In the 18th century, the academic quality of the education of priests steadily increased, and in the last decades of the century the practical application of the acquired knowledge became more and more important. The optimisation of theory and practice led to a strong professionalisation of the vocation of priests. The basic concept of this paper is that by the early 19th century, the Catholic clergy, through its internal development and the expectations of secular power, had a vocational identity, the formulation of which was shaped by everyday challenges and feedback.

Keywords: vocation, professionalisation, seminary, clergy, institutional homogenisation



A papi hivatás professzionalizációjával – annak folyamatával, idejével, módjával – kapcsolatban több szempontot érdemes vizsgálni, célszerű a kérdéskört folyamatában, több oldalról megközelíteni. A hivatás (*vocatio*) eredendően összekapcsolódik a papsággal. E tisztség viselői magukra már a kezdetektől elhivatott, hivatástudattal bíró, majd folyamatosan felkészült és a feladataikra alkalmas személyként tekintettek, részben hitük, az Istentől kapott felhatalmazás, részben a megszerzett (és mások által nem bírt) kompetenciák miatt. Ugyanakkor természetesen vannak olyan jelentősebb egyháztörténeti események, fordulópontok,

* A tanulmány az NKFI K 143017 sz. „A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) II.” c. kutatási projekt támogatásával készült.

olyan kiemelhető tendenciák, amelyek artikuláltabban jelenítik meg a papság hivatalához szükséges elvárásokat, amelyek erőteljesebben emelik ki az *officium*hoz szükséges kritériumokat. Ezek közé sorolhatjuk a 15–16. századi reformtörekvéseket, a Trienti Zsinat papképzéssel kapcsolatos rendelkezéseit, majd annak érdemi megvalósítását, továbbá a 18. század közepétől XIV. Benedek pápa hivatásrendi irányvonalakat kijelölő és professzionalizációt generáló innovációit.

Jelen tanulmány alapkoncepciója, hogy a 19. század elejére a katolikus papság – belső fejlődése és a világi hatalom elvárásai révén – egyfajta hivatásrendi identitással bírt, amelynek megfogalmazása a mindennapi kihívások, illetve visszajelzések, interakciók során alakult.¹ Ezen identitás alappillérei a képzés révén nyert kiválóság, a széleskörű kompetenciák, a rájuk bízott feladatok mennyisége és jelentősége, illetve a funkciókhoz társított felelősség. Ennek hatására a korban nélkülözhetlenné váltak és fontosnak is érezték magukat. Az állam olyan szférákban számított rájuk, ahol közvetve érvényesíthette a lakosság feletti hatalmát és élhetett befolyásával. A hivatásbeli identitásnak ugyancsak alappilléret képezte a 18. század végén és a 19. század első felében a papi munka megbecsültségéért és presztízséért vívott mindennapi küzdelem, továbbá a klérus kollektív és homogén reprezentációja.²

Az 1822-es nemzeti zsinat a „papi hivatásról”

Az 1822-es évre nemzeti zsinatot hívtak össze, amelyet komoly előkészítő munka előzött meg. Az 1821 őszen megtartott egyházmegyei zsinatok egyértelműen kijelölték, hogy a nemzeti szinódus központi témája az erkölcsi romlás megállítása legyen.³ Az előzetes egyházmegyei tanácskozásokon az alsópapságnak az a narratívája jelent meg, hogy a legfőbb probléma a társadalom morális deficitje, és az erkölcsi javuláshoz az ifjúság megfelelő szellemiségű nevelésére,⁴ az iskolák számának növelésére, illetve jól képzett és fizetett tanítók alkalmazására van szükség.⁵ A nemzeti zsinat a társadalom minden rétegében tapasztalható morális romlás fő okának a felvilágosult, liberális és egyházellenes, korszellemből fakadó elvallástalanodást tartotta. A püspökök a probléma közvetlen okát az oktatás és a nevelés elégtelenségében, valamint az egyház szabadságának és tekintélyének csorbulásában (azaz a jozefinista egyházpolitikai gyakorlatban) látták.⁶

¹ Vö. Magos 2017. 145.; Gözsy 2021. 193.

² Vö. Hughes 1964. 35.; Magos 2017. 145.; Gözsy 2021. 158., 172.

³ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 129. A zsinati bizottság az erkölcsi romlás 12 okát különböztette meg: 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 132–136.

⁴ A pécsi püspökség papjai a zsinati előkészületek során fogalmazták meg: „*studiosa juvenus restauretur in moralitate.*” PEL 1821. 304.

⁵ Hermann 1973. 401.

⁶ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 129.

A zsinati határozatokból egy igen komplex, ugyanakkor koherens plébánosi kép bontakozik ki. A szövegekben egyértelműen tetten érhető a papság mint hivatás (*vocatio*) kihangsúlyozása. Ez a hivatás meghíváson alapul és elhivatottságot feltételez. A szemináriumi neveléssel kapcsolatban kidolgozott zsinati cikkely kiemeli, hogy mivel a papság hivatás, fontos a fiatalokban az elhivatottság felfedezése és megerősítése.⁷ Mivel ez a hivatás szentség is, és egy egész életre szól, a zsinat kifejezetten szorgalmazta a papság képzésének erősítését. A zsinat értelmezése szerint szükséges a képzést, az önképzést, a fejlődést, a kontrollt a szentelés előtti és az azutáni időszakra is kiterjeszteni. Előírták, hogy a püspökök különös gonddal járjanak el a felveendő klerikusok kiválogatásában. A kiválasztás során mind a képességeket és a tudást, mind az erkölcsi feddhetetlenséget figyelembe kellett venniük. Emiatt megszabta a zsinat az iskolaigazgatóknak, hogy a felvenni tervezettek erkölcséről adjanak tájékoztatást a püspököknek. A felvételizőknek a plébánosuktól is kellett tanúsítványt kérniük, amelyben még a szülőkről is kellett nyilatkozni. Annyira lényegesnek gondolták az alkalmasság kérdését, hogy minden részletnek jelentőséget tulajdonítottak, hiszen a jelölt meghatározó hivatalt fog betölteni és azt maximális felelősséggel kell viselnie. („A klerikusok felvétele során egyetlen részlet sem oly apró és csekély, hogy fölöslegesnek tűnhetne, minthogy az egyszer elkövetett hibát később csak nehezen lehet kijavítani.”)⁸

Ezt az elhivatottságot már a papi szemináriumi felvételi előtt is figyelni és monitorozni kell. A Trienti Zsinathoz kapcsolódva javasolták az uralkodónak, hogy támogassa, a fiúkat legalább tizenkét éves korukban vegyék fel a szemináriumba, mivel ekkor még „*taníthatók* és nem érintették meg őket a bűnök.”⁹ A szemináriumba felvett növendékek egyéves „*újoncidőt*” (*tyrocinium*) töltöttek, hogy egyházi lelkületben képezzék (*in spiritu ecclesiastico ... formentur*), szocializálják őket. Ebben az egy évben a többi növendéktől elkülönítve éltek. A cél az volt, hogy ezalatt a lelki vezető (*spiritualis*) gondviselése révén megtisztuljanak a korábról hozott rossz befolyásoktól, az „*erény azon erősségére*” jussanak, amelynek alapján képesek méltón megélni a hivatásukat (*vocatione sua haud unquam digne poterunt ambulare*).¹⁰ A *digne* adverbium itt értelmezhető a *méltón* jelentés mellett *ki-, megérdemelt* értelemben is, míg az *ambulo* igét jelen esetben egyfajta *beavatási útnak, bevezető, ráhangoló, ugyanakkor megtisztulási sétá-*

⁷ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 151.

⁸ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 548–549.

⁹ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 549. Concilium Tridentinum. Sessio XXIII. Decretum de reformatione. Cap. XVIII.

¹⁰ A *spiritualis* munkakörére olyan egyházi személyek alkalmazását várták el, akik hosszú szolgálatuk alatt tapasztalatot szereztek a lekipásztorkodásban és más egyházi feladatokban, akik „*tudással, szelídséggel és komolysággal, okossággal, erkölcsi feddhetetlenséggel ékesek*” – 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 549.

nak fordíthatjuk. Ebben az egy évben kell kiderülnie annak, hogy alkalmatlan-e a jelölt a szemináriumra, ezáltal a papi pályára (pl. közönyös, téves nézetei vannak, nem tűri a fegyelmet, a hierarchiát), a problémás személyeket pedig el kell bocsájtani. Ezekkel az intézkedésekkel a szemináriumi növendékek olyan közösségét igyekeztek biztosítani, akik a tanulmányaik idején képesek és készek a képzésre fókuszálni, és amit lényegesnek tartottak, „erényben, s jámborságban és a szentek tudományában” kiemelkedni.¹¹

Hasonló tendenciát látunk a szemináriumi tanulmányok és a felszentelés utáni időszakkal kapcsolatban. Célként fogalmazódott meg, hogy az elsajátított elméleti tudást a szemináriumi évek után is gyarapítsák, és azt minél intenzívebben kezeljék a mindennapokban. A zsinat elvárta a püspököktől, hogy egyházmegyéikben vezessék be a papi továbbképzőket (*presbyteria*), amelyekben a már végzett növendékek egy szakavatott vezető segítségével gyakorolják a szemináriumban tanultak praktikus alkalmazását.¹²

De a zsinat nemcsak intézményi keretek között jelölte ki a folyamatos fejlődés kívánalmát, hanem az egyes lelkipásztoroknak is permanens önfejlesztést írt elő: „A szeminárium elhagyása után semmiképpen se dobják el könyveiket, hanem próbáljanak a jó szerzők állandó olvasásával (...) napról napra gyarapodni, s legyenek meggyőződve róla, hogy bármennyire tanultak is, a tudomány csúcsaira még nem jutottak el.”¹³ Az egyéni előrehaladáshoz és így a szakmai fejlődéshez hozzátartozik, hogy kérjék ki az idősebb és tapasztaltabb paptársaik véleményét.

A papi feladat igen feszes és felelősségteljes, ezért a zsinat folyamatos és intenzív jelenlétet várt el tőlük. Több rendelkezés vonatkozik a plébánosi teljesítmény ellenőrzésére. A szemináriumból frissen kikerült, és káplánként tevékenykedőktől elvárták, hogy írásba foglalt beszédeiket, valahányszor a plébános úgy kívánja, kötelezően mutassák meg neki.¹⁴ Szintén a papok fejlődését elősegítendő írták elő, hogy a püspökök vezessenek be az egyházmegyéikben négyhavonta megtartott kerületi gyűléseket (*congregationes districtuales*) az esperes elnökletével. Itt közösen meg kellett vitatniuk a püspök által korábban megadott kérdéseket, amiket hazavittek, otthon kidolgoztak, majd írásba foglalva átadtak az esperesnek, aki pedig a püspöknek továbbította. Ezzel az „igen üdvös” elfoglaltsággal az volt a cél, hogy okosabbá (*doctiores*) és Isten ígéjének hirdetésében felkészültebbé (*instructiores*) váljanak, a klerikusok között dicséretes és tisztességes versengést ébresszen, valamint elvonja őket a semmittevéstől (*ab otio*) és az ezzel járó bűnöktől.¹⁵

¹¹ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 550.

¹² 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 551.

¹³ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 554.

¹⁴ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 557.

¹⁵ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 557.

A plébánosok hivatalviselése abban a tekintetben is eltért más tevékenységek művelőitől, hogy esetükben a feljebbvalóik (történetesen az 1822-es zsinaton jelen lévő egyházi vezetők), mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben a munkájuk optimalizálására törekedtek, ráadásul úgy, hogy mindezeket lelkesedéssel és szorgalommal végezzék (*fervore ac sedulitate*). A plébános nem tud lazítani, a nap huszonnégy órájában felelősen és kontrolláltan kell megnyilvánulnia, ugyanis csak így felelhet meg hivatásának és a példamutatás kritériumának.¹⁶ Ez utóbbi kötelessége és az Isteni meghívás olyan imperatívuszként áll a plébános felett, ami lehetetlenné teszi a hivatás amatőr művelését, ugyanakkor kötelezővé teszi a folyamatos tökéletesítést, a feladat megszakítás nélküli művelését. Elvárás volt, hogy szent hivatásuk (*vocatio sancta*) révén ne csak szóval, hanem magával a tevékenységükkel és példájukkal is törekedjenek a hívek épülésére (*non tantum verbo, sed etiam opere ipso et exemplo fideles aedificare studeant*).¹⁷

Folyamatos kontrollt írt elő a zsinat a püspök és az esperes részéről, akiknek érdemben nyomon kellett kísérniük a klerikusok teljesítményét. A hatékony teljesítményértékelésnek akkor van értelme, ha jutalmazza a jó, és szankcionálja a rossz produktumot. A zsinat is igyekezett motiválni a jól teljesítő papokat, a „méltóbb és hasznosabb”¹⁸ „munkásokra” (*digniores ac utiliores ... operarios*) a püspökök – mintegy munkájuk jutalmaként – jobb papi állásokat bízhattak (*praemia laborum meliora conferant sacerdotia*). Indoklásként kifejezték, hogy ha a klérus visszásságot tapasztalna a jutalmak és javadalmak elosztásában, az megtörhetné az erényt.¹⁹

A zsinat igyekezett összekapcsolni az aktuális kihívásokat, feladatköröket és felelősséget az ősi fegyelemmel (*prisca disciplina*). Ez a kettősség – vagyis a tradicionális és az új integrációja – adta a papi hivatás gerincét. A papi szolgálatnak (*ministerium*) méltósággal (*dignitas*) kell járnia, így biztosítható, hogy a közösség, illetve a hivatás révén megszólítottak (vulgáris értelemben az ügyfelek) elégedettek legyenek és a hivatást betöltő kompetenciáját, szerepvállalását elfogadják.

Ignatius Bärenkopf a „papi hivatásról” (1803)

A papi funkcióval kapcsolatos diskurzus már a 19. század elején is megfogalmazta a hivatás fontosabb kritériumait. A megfelelő plébánosi működés egyik alappillére volt, hogy elméleti és gyakorlati szempontból is magas színvonalat vártak el a lelki-

¹⁶ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 559.

¹⁷ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 560.

¹⁸ A *dignus* itt is értelmezhető *érdemes* jelentéssel.

¹⁹ 1822. évi magyar nemzeti zsinat 2018. 560.

pásztortól. Ignatius Bärenkopf, a budai központi szeminárium rektora az 1803-ban Nagyszombatban megjelent *Methodus recte gubernandi parochiam et dirigendi animas in sancti tribunalis* című művében a Szentírásra alapozva, onnan vett idézetekkel megerősítve foglalta össze a plébánosság legfőbb ismérveit. Bärenkopf elsősorban a példamutató életvitelben és tevékenységben, valamint a belső és a külső rend megerősítésében, a szabályok betartásában látja papi hivatás alapjait.

A példás hivatást és az ehhez kapcsolódó életvitelt a szerző univerzálisan értelmezi: a papnak minden pillanatban a híveit kell szolgálnia.²⁰ Bármilyen szabad ideje adódik, azt teljesen a nyáj szükségleteinek kell szentelnie.²¹ Az esetleges hibák és mulasztások ellen csak úgy védekezhet, ha szüntelenül vigyáz magára, mindenben óvatos, azt teszi, amire figyelmeztetve van és amit előírnak számára.²² Bärenkopf leírásából szinte világít a minőségi munkavégzés mellett a mennyiségi maximalizálás igénye. Minden idő különösen nagy érték a plébános számára, minden egyes pillanatot gondosan össze kell gyűjtenie.²³ A leírásban olyan univerzális jelzők sorjáznak, amelyek elméletileg egy másodpercnyi nem oda figyelést, lazítást, *otium*-ot sem tesznek lehetővé a plébános számára. Olyan elkötelezettséget, fegyelmezettséget feltételez és ír elő a katolikus papságnak, amely csak hivatásként, illetve tényleges hivatástudattal végezhető. A *negotium* optimalizálását elengedhetetlennek tartotta a rektor, véleménye szerint éppen a tudatos tervezés hiánya, a végig nem gondolt papi tevékenység okozott problémát az eddigi gyakorlatban: „hány funkciót végeztek a szent szolgálatban vagy nem a megfelelő helyen és időben, vagy rosszul és nem megfelelően!”²⁴ Bärenkopft erősen foglalkoztatták a papi funkcióban elkövetett hibák, mulasztások, ezeket erős mondatokban fogalmazta meg.²⁵

A plébánostól olyan napirend, napi rutin kialakítását várták, amelyben a feladatok ellátása mellett a folyamatos készülésre, önfejlesztésre is időt kellett találnia. Délelőtti jeit a Szentírás olvasásával, a teológia és az egyháztörténet tanulmányozásával, valamint a prédikációk és a katekizmusok készítésével kellett töltenie. Ahhoz, hogy „gyümölcsöt arathasson” beszédeiből és katekizmusáiból, illetve hogy azok hasznosak legyenek a nyájának, időt kellett szánnia az olvasásra és

²⁰ „quidquid praeterea temporis habet, id omne consecrat necessitatibus gregis.” – Bärenkopf 1803. 148.

²¹ Ha ez nem így történe, az biztosan kitudódna. („Bármit is tesz, még a saját otthonában is, legyen az jó vagy rossz, minden kiderül, bármit látnak vagy hallanak a hívek, azt megosztják másokkal” – Quidquid egeris, etsi in secreto domus tuae, sive bonum id sit, sive malum, id omne scietur, quod viderint, quod audierint, id communicabunt ceteris.” – Bärenkopf 1803. 148.

²² Bärenkopf 1803. 148.

²³ „tempus omne magno illi in pretio est, colligit sollicitate momenta singula,” – Bärenkopf 1803. 148.

²⁴ „quot functiones in ministerio sacro aut non suo loco, et tempore, aut male et indebite factae!” – Bärenkopf 1803. 147.

²⁵ „quot vero apud pastorem hujusmodi in officio omissiones!” – Bärenkopf 1803. 147.

a tanulásra.²⁶ Egy jó és buzgó pásztornak egyfajta *rendet* (*ordo*) kell maga elé ki-tűznie és követnie, aminek magában kell foglalnia minden olyan tevékenységet, amelyek naponta, vagy hetente, havonta, illetve évenként ismétlődnek.²⁷ Aki ezt a *rendet*, illetve az ezt biztosító *szabályokat* (*regulas*) hűségesen követi, a saját *rend-tartását* (*regularitas*) építi, a híveit a saját kiválóságára tudja serkenti, amit „*szóval tanít, sajátjával ajánl, és példával erősít*”.²⁸ Bärenkopf még magasabb szintre emeli a szabálykövetés és a preventív tevékenység jelentőségét, amikor rögzíti, hogy „*a rend és cselekedeteik szabályozása mindenkinek szükséges a megfelelő megszentelődéshez.*”²⁹ Ennek az optimális hivatalviselésnek kifejti az ellentétpárját is, a szabályok, előírások nélküli tevékenységet, amely nem felel meg a státusza, a hivatása által támasztott követelménynek.³⁰

Bärenkopf kötetének belső borítóján két rajz látható, amely a jó és a rossz pásztor ábrázolja János evangéliumának 10. fejezete alapján. Vázlatosan érde-mes egy pillanatra beletekinteni e szentírási hely részleteibe, ugyanis ez egyértelművé teszi a papi hivatal szűk, ugyanakkor egyértelmű szabályait, megfogalmazza a különbséget azok között, akik ezt a feladatot hivatásként végzik, és azok között, akik csak névleg; bemutatja a különbséget a pásztor és a bérért fogadott (*mercennarius*) személy eljárása, hozzáállása között. A papi hivatás elkötele-ződést, sőt azonosulást feltételez a rábízottak irányába, ami analóg az Atya és a Fiú kapcsolatával, vagyis a papnak egygyé kell válnia a nyájával, akikért a lelkét, az életét adja. A viszony közvetlenségét feltételezi, hogy a pap és a nyáj ismeri (megismerte) egymást.³¹

²⁶ „*ut fructum capias e sacris sermonibus tuis et cathecibus, sisque gregi tuo utilis, oportet, ut tibi vaces, ut legas, ut studeas.*” – Bärenkopf 1803. 149.

²⁷ „*Ordo, quem, bonus zelosusque Parochus sibi praefigere, et praefixum sequi debet, complectatur actiones omnes, alias quidem, quae diebus singulis recurrunt, aut recurrere possunt, alias quae singulis hebdomadis, aut mensibus, aut annis propriae sunt.*” – Bärenkopf 1803. 148.

²⁸ „*At vero curator animarum, qui certum ordinem, certas regulas actionibus suis praestituit, et fideliter sequitur, ipsa regularitate sua aedificat, et ad virtutem excitat parochianos suos; quod ore docet, proprio commendat, et firmat exemplo.*” – Bärenkopf 1803. 147.

²⁹ „*Ordo igitur, et regulatio actionum suarum cuique necessaria est ad propriam sancificationem.*” – Bärenkopf 1803. 146.

³⁰ Mindenki számára „*ismeretes, hogy az a pap, aki saját akarata szerint él, szabályozás, előírás nélkül, amit tettében követni tud, egyáltalán nem tud megfelelni a hivatása által támasztott követelményeknek*”, kötelezettségeinek „*Notum est, sacerdotem, qui vivit pro arbitrio suo, et sine regula, sine praefixo, quem in actionibus suis sequatur, ordine, obligationibus status sui non admodum satisfacere.*” – Bärenkopf 1803. 146.

³¹ „*1. Bizony, bizony, mondom néktek: aki nem az ajtón megy be a juhok aklába, hanem másfelől hatol be, az tolvaj és rabló; 2. de aki az ajtón megy be, az a juhok pásztor. 3. Ennek ajtót nyit az ajtóőr, és a juhok hallgatnak a hangjára, a maga juhait pedig nevükön szólítja és kivezeti. Amikor a maga juhait mind kivezeti, előttük jár, és a juhok követik, mert ismerik a hangját. 5. Jézus kijelenti számukra, hogy: „Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja a juhokért” (animam suam dat*

A „papi hivatás” alkotóelemei

Bärenkopf nagy összefoglalója egy szakma megfelelő művelésének katalógusa. Számba vette a hibákat, és egyértelműen kijelölte a helyes eljárásokat. A kötet átolvasása után egy olyan hivatást láthatunk, amit csupán megfelelő felkészültséggel, megfelelő kompetenciákkal, kellő hivatástudattal lehet végezni. A komplex és sokrétű feladatokat csak tervezéssel, a szakma szabályainak betartásával lehet teljesíteni.

Bár már a kezdetektől fogva meghatározottak a papi hivatás ismérvei, a 19. század közepére a funkciók bővülését és ehhez kapcsolódva a készségek fejlesztését, majd fejlődését láthatjuk, egyfajta professzionalizációt tapasztalhatunk. Ez utóbbi fogalomhoz számos definíciót köthetünk,³² melyek közül Harold Wilensky amerikai szociológus meghatározását emelném ki, aki a képzettséget és az értékrendet tartja a professzionalizációs modell legfőbb alkotóelemének. Ezzel bár szűkre szabta a fogalom definícióját, mégis megfelelően körülhatárolta azt.³³ A papi hivatás hosszabb, szabályozott képzésben megszerzett, rendszerezett tudáson alapul, amit a plébános az elvárt szakmai normák betartásával abszolvál.

Wilensky az ajánlott és elsajátított értékrendet az ideális szolgáltatás (*service ideal*) meghatározással is illeti, aminek az a lényege, hogy a hivatás végzője nem egyszerűen kompetens és jó minőségű munkát végez, hanem minden vonatkozásban megrendelője érdekeit tartja szem előtt, nem pedig a saját hasznát.³⁴

A papi hivatás más megközelítésben is igazolható. Talcott Parsons amerikai szociológus a hivatást magas társadalmi státuszú, megbecsült, szakértelmet igénylő, széles körű autonómiával rendelkező foglalkozásnak írja le, amely kulcsfontosságú, nélkülözhetetlen társadalmi funkciót lát el. Megközelítése szerint a hivatás elvégzése minden esetben tudományos alapokon és az elsajátított diszciplináris elemek gyakorlati alkalmazásán nyugszik, ami a szakterületükhöz tartozó kérdésekben kompetenciafőlenyt (vagy kompetencia-monopóliumot) biztosít számukra.³⁵ A papi hivatásnál egyértelműen tetten érhető az a megközelítés is, hogy egyfajta

pro ovibus). 12. Aki béres (mercennarius) és nem pásztor, akinek a juhok nem tulajdonai (non sunt oves propriae), látja a farkast jönni, elhagyja a juhokat, és elfut, a farkas pedig elragadja és elszéleszti őket. 13. A béres azért fut el, mert csak béres, és nem törődik a juhokkal. 14. Én vagyok a jó pásztor, én ismerem az enyéimet, és az enyéim ismernek engem (cognosco meas et cognoscunt me meae), 15. ahogyan az Atya ismer engem, én is úgy ismerem az Atyát: és én életemet adom a juhokért.” (Jn 10, 1–15.)

³² A hivatások történeti szempontú elemzéseinek historiográfiája magyarul: Magos 2017.

³³ Vári 2010. 152–153.

³⁴ Vári 2010. 152.

³⁵ Parsons 1954. 48.; Magos 2017. 139–140.

szolgálati etika határozza meg a „kliensekhez” fűződő viszonyt. A klerikus tevékenysége szolgálat a hívek lelki üdvéért, munkája során mindig az előírtak szerint a kliens érdekeit tartja szem előtt, ebben az értelemben tehát altruista módon cselekszik. Ez az altruizmus – véli Parsons – nem az egyéni motivációk, hanem az intézményesült viszonyok,³⁶ illetve a funkcióhoz kapcsolt tradíciók következménye.

A 19. század első felében a papság esetében a hivatás alapja a szolgálat eszménye vagy a szolgálat ideálja. A korabeli szövegekben tetten érhető a hivatások morális felsőbbrendűségébe vetett hit,³⁷ az a tudat, hogy a társadalom erkölcsi viszonyai – és ebből következően a megfelelő társadalmi szokások – a klérustól függenek. Az 1822-es zsinat épp ezt a küldetés- és felelősségtudatos, elhivatott narratívát mutatja számunkra. Ahhoz, hogy ezt az állapotot rekonstruálhassuk és dekódolhassuk, érdemes számba venni a 18. század második felének és a 19. század első évtizedeinek azokat az egyházi innovációit, aktusait, illetve egyháztörténeti tendenciáit, amelyek eredményeképpen az egyházi hivatalviselők hivatásként tekintettek munkájukra, amelyet alapos és sokrétű felkészültségük, széleskörű ismereteik alapján tudnak végezni.

A 18. század egyházi vezetőinek elkötelezettsége a minőségfejlesztés mellett

a.) Az egyéni képességek fejlesztése

A XIII. Benedek (1724–1730) és XII. Kelemen (1730–1740) célkitűzéseit folytatta és emelte magasabb szintre XIV. Benedek (1740–1758) pápa, aki meghirdetett és papírra vetett egy programot, amelyben olyan univerzális lelkipásztor ideáját állította a középpontba, aki egyszerre a közösség spirituális vezetője (végzi a lelkigondozását), egyszerre annak érdemi irányítója és egyszerre művelt, sőt tudós ember. E három megnevezett kompetenciát magas szinten műveli és ezáltal követendő mintává tud válni. Az 1740-ben kelt *Ubi primum* kezdetű enciklikájának egyik legfontosabb üzenete a személyes felelősség. Szigorú álláspontot fogalmazott meg a papsággal kapcsolatban: jobb, ha kevesebb, de kipróbált, alkalmas és hasznos szolgálója van, mint több olyan, akik az egyház építésében nem akarnak erősek lenni.³⁸

³⁶ Magos 2017. 140.

³⁷ Magos 2017. 143.

³⁸ „*Melius enim profecto est pauciores habere ministros, sed probos, sed idoneos, atque utiles, quam plures, qui in aedificationem Corporis Christi, quod est Ecclesia, nequicquam sint valituri.*” – XIV. Benedek 1746. 5.

Szigorú kritériumainak teljesüléséhez szükséges, hogy minden egyházmegyében legyen papképző szeminárium, ahol pedig már van, ott azt bővítsék, fejlesszék. Elvárás volt a tehetséggondozás, illetve a szemináriumba felvett hallgatók teljesítményének és alkalmasságának folyamatos mérése.³⁹ XIV. Benedek dinamikusán értelmezte a papi hivatásra való felkészülést, a fejlődés és a fejlesztés evidenciájával. Az *Ubi primum*ban fogalmazta meg, hogy a jó és szorgalmas „munkás” (*operarius*) nem születik, hanem azzá válik, és hogy azzá váljon, az a püspökök felelőssége, az ő leleményességükön múlik.⁴⁰

XIV. Benedek egyik legfőbb elvárása, hogy a pap jó vezetője és jó gazdája legyen a közösségének, míg egy másik fontos attitűd a fejlesztés, az optimalizálás hangsúlyozása, a javításba, korrekcióba vetett hit. Ez utóbbi érvényes az egyházi struktúrára is, amihez elengedhetetlen az egyházi vezető irányító, illetve motíváló szerepe.⁴¹

A papok kompetenciái között hangsúlyos szerepet kap az aktivitás, a szorgalom. Ennek csupán két elemét emelném ki. Egyrészt az érdemi irányítás, a kormányzás (*gubernatio*) elképzelhetetlen a mindennapi aktív tevékenység nélkül, másrészt a szorgalmas pap olyan példa, aki kiérdemli a hívek megbecsülését. Az enciklika szerint a hit és a cselekedet normáit csak úgy és akkor értik meg vagy fogadják el a hívek, ha a lelkipásztoruk a hivatalában nem tétlen (*segnis*), lusta (*remissus*), dologtalan (*deses*), hanem kitartó, állhatatos (*assiduus*), tevékeny, iparkodó (*industrius, sedulus*), szorgalmas (*diligens*) és éber (*vigilans*).

Ahogy a trienti program központi eleme volt, XIV. Benedek is nagy hangsúlyt fektetett az egyház tanító funkciójára, és a strukturális reformok mellett a tartalmi kérdésekben is megfogalmazta elvárásait. Az egyház tanító tevékenységét a pápa az 1742. február 7-én kiadott *Etsi minime* kezdetű enciklikájával szabályozta. Ennek 5. fejezetében jelzi, hogy a Trienti Zsinat két kiemelt feladatot ró a plébánosra: a prédikálást és a katekézist („*Parochorum munus duplex: praedicandi et catechizandi*”).⁴² Az enciklika pontosan rámutat arra az adottságra, amellyel az egyház rendelkezett: papjai révén kapcsolatban áll szinte a társadalom egészével, ráadásul különböző vallási cselekményeivel (prédikáció, tanítás, gyóntatás) minden korosztály, illetve minden rendű és rangú ember számára üzenetet közvetít.⁴³

³⁹ XIV. Benedek 1746. 5.

⁴⁰ „*boni namque, et strenui operarii non nascuntur, sed fiunt; ut autem fiant, ad Episcoporum solertiam industriamque maxime pertinet*” – XIV. Benedek 1746. 5.

⁴¹ Gózszy 2019. 241.

⁴² XIV. Benedek 1746. 111.

⁴³ XIV. Benedek 1746. 113.

b.) A korporatív és kooperatív jelleg erősítése

XIV. Benedek az *Ubi primum*-ban azt is kifejti, hogy a péteri örökséggel az irányítás feladatát megkapta, amivel kapcsolatban mind a püspökök, mind a lelkipásztorok, mind a hívek felé felelősséggel tartozik. Ez a rendszerszintű gondolkodás vezette rá arra, hogy korporatívan, hálózatban, „csapatként” gondolkodjon a klérusról, amely csak akkor tud eredményesen teljesíteni, ha azt egyénileg is elhivatott személyiségek alkotják. Ezért arra buzdította püspökeit, hogy gondos válogatással olyan klerikusokat vegyenek fel, akiktől méltán várhatják, hogy munkájuk lelki hasznot (*spiritualem utilitatem*) hoz az egyháznak.⁴⁴ Az intézményi homogenitást erősítették az egységesen megfogalmazott elvárások, amit a szemináriumi fejlesztéseknek köszönhetően a képzés során egyre bővülő oktatási palettán ismerhetett meg a papság. Ugyancsak az intézményi identitást és a korporativitást erősítették XIV. Benedek buzdító tartalmú és célú enciklikái, amelyekben a papság összetartását, összetartozását, egymás segítségét, kiegészítését szorgalmazta.

c.) Intézményi homogenizáció

A hivatástudatot erősítette a szervezeti profil tisztulása. A 18. század közepétől erőteljesen tetten érhető a katolikus egyházon belül az intézményi homogenizáció. Ennek több összetevője volt: elsősorban az egyházmegyei papság mennyiségi gyarapodása és minőségi fejlődése, másrészt – ezzel párhuzamosan – a szerzetesrendek szerepének csökkentése a plébániai munkában. A plébánosi idők meghosszabbodásával együtt a papi funkció és pozíció egyre inkább hivatásként nyert értelmet. A 19. század elejére a lokális társadalom legfontosabb intézőjeként és irányítójaként lépett fel, ezáltal a papság a társadalomszervezés kulcsfigurájává vált.⁴⁵

d.) Meghívás és hivatás

A rendre és a rendszabályok követésére épülő hivatástudat áll Franz Neumayr jezsuita teológus 1745-ben megjelentetett könyvének középpontjában.⁴⁶ A kötet

⁴⁴ „cum accurato delectu ii Clericali militiae adscribantur, a quibus merito possit expectari, ut ... eorum opera Ecclesiis vestris spiritualem afferat utilitatem.” – XIV. Benedek 1746. 4.

⁴⁵ A pécsi egyházmegyében a 18. század első felében 6,1 év, a 18. század második felében 11,08 év volt a plébánosi működés átlagos hossza, a 19. század első felében a pécsi egyházmegyében átlagban 17,1 évet töltöttek a papok egy-egy plébánián. Gózsy 2021. 193.

⁴⁶ Neumayr-ról bővebben: Veldt 1992.

a papság szent hivatását és a papságra való meghívás kegyelmét tárgyalja.⁴⁷ Neumayr a kiválasztásból vezeti le a meghívást és a hivatást („*Ego elegi vos*”).⁴⁸ A szerző arra a felvetésére, hogy Krisztus mire választ ki (*ad quam elegit*), a méltóság fogalmát jelöli ki, ami „*minden emberinél nagyobb*” (*dignitas est, omni humana major*).⁴⁹ Jézus választása és hívása egyben szeretetének záloga, biztosítéka („*igitur qui vocavit me, Jesus dilexit me, et vocatio ipsa amoris erga me singularis est pignus*”)⁵⁰ Ugyanakkor a papi hivatáshoz a meghívás (*vocatio*),⁵¹ a hajlam (*inclinatio*) mellett az egyén elhatározása (*deliberatio*) is szükséges.⁵²

XIV. Benedek pápa magyarországi hatása

a.) Buzdító levelek

XIV. Benedek mintájára az egyházmegyei vezetők is küldtek buzdító és vigasztaló leveleket papságuk felé. Ez azért releváns témánk szempontjából, mert a papi hivatást végzőknek nyújtott szakmai útmutatást, hivatalbeli segítséget. Ennek érzékeltetésére olyan püspöki levelet citálnék, amely XIV. Benedek első, hortatív karakterrel bíró enciklikájának hatására született. Berényi Zsigmond pécsi püspök 1742-ben írt körlevele az egyházmegyei papságot testvéri közösségként értelmezte, amelyet a hit, az elhivatás tett testvérekké, illetve bajtársakká. E társaság tagjainak imádkozniuk kell egymásért, és miként az Úr meghagyta, hordozniuk kell egymás terhét.⁵³ Berényi pontosan kijelölte azon egyházi személyek körét, akiknek segítségre van szüksége, megnevezte azokat, akik e támogatást megvalósítják és megszabta a közös metszetet. Utóbbi azt jelenti, hogy munkájuk, (el)hivatásuk testvérekké tette a papokat (*laborantes fides et vocatio fecit esse germanos*).⁵⁴

⁴⁷ „*Vocatio ad sacerdotium est magna gratia*” Neumayr a kiválasztásából vezeti le a meghívást („*Ego elegi vos*”) Neumayr 1745. 7.

⁴⁸ Jn 15,16-ot alapul véve: „*Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket, és én rendeltelek titeket, hogy ti elmenjetek és gyümölcsöt teremjetek, és a ti gyümölcsötök megmaradjon; hogy akármit kértek az Atyától az én nevében, megadja néktek.*”

⁴⁹ Ez a kiválasztás a jóindulatú szeretet cselekedete (*electio est actus benevoli amoris*), Neumayr 1745. 7.

⁵⁰ Neumayr 1745. 7.

⁵¹ A *vocatio*óval szinonim fogalomként megjelenik az *invitatio* és az *inspiratio* is. Neumayr 1745. 36., 39.

⁵² Neumayr 1745. 36–45.

⁵³ PEL 1742. 96.

⁵⁴ „*Agite itaque viri fratres, et quos in vinea domini Sabaoth laborantes fides et vocatio fecit esse germanos, invicem fovete, usque in finem vinculo charitatis fovete, favete sublevate cadentes, et sibi auxiliari nequeunt e numero vestrum deposita mole corporis, militare quidem cessantes,*

b.) *A szemináriumi oktatás fejlődése*

A hazai papképzés jelentős fejlődésen ment keresztül a 18. század második felében. Ennek okai között elsőként a püspökök pozitív hozzáállását, iskolateremtő, -fejlesztő attitűdjét kell kiemelnünk. Bővült a képzési paletta, nőtt a hallgatói létszám, erősödött a kiválasztási rendszer. Ennek az előrehaladásnak köszönhetően fokozatosan rögzült az a hármas kompetencia-rendszer, ami kiemelt szerepet biztosított a katolikus klérus tagjainak: 1.) tanult, sőt tudós pap, 2.) hiteles lelkipásztor, aki 3.) képes akár egyházi, vallási, akár erkölcsi, morális, akár világi szempontból fontos, hasznos tartalmakat érdemben és értően közvetíteni. Így vált alkalmassá, felkészültté a papság arra a kiemelt szerepre, amelyre Mária Terézia, II. József, II. Lipót és I. Ferenc is szánta: az állami szektor mindenkor aktuális elképzeléseinek, céljainak leghatékonyabb mediátorává, az aktuális társadalompolitika lokális végrehajtójává.

A szemináriumi képzés fejlődésének köszönhetően vertikális és horizontális értelemben előrelépést láthatunk: mind diszciplináris, mind interdiszciplináris tekintetben emelkedtek az elvárások és a jártasságok is. Az interdiszciplináris kritériumokat jól példázza Colloredo salzburgi érsek 1782-es körlevele, amelyben kifejti a szükséges ismeretek komplex rendszerét: *„Hogy a maga részéről a lelkipásztor az általánosan elterjedt felvilágosodásban derék módon képes legyen közreműködni, a szellemi kultúra jó alapjának kell nála megvetettnek lenni. Éppen ezért nagyon is kívánatos, sőt majdhogynem szükségszerű, hogy a lelkipásztor, az állapotához különös módon is hozzátartozó ismeretek mellett, a pszichológiában, a természetjogban és a filozófiai etikában, a történelemtudományban és a széptudományokban, a mezőgazdaságban, az egészségügyben, különösen is a dietétikában, a tartományi törvényekben és szokásokban, a fizikában, és jelesül egy olyan országban, mely oly csodálatosan gazdag az alig ismert és használt őstermékekben, – a természetrajzban, stb. éppoly alapos ismeretekkel rendelkezzen.”*⁵⁵

A szemináriumi képzésen belül a püspökök által támogatott diszciplináris attitűdnek köszönhetően a 18. század végétől egyre fajsúlyosabb szerepet kaptak a katolikus papok a tudományos életben.⁵⁶ Ezt a jelenséget csak egy konkrét pécsi példával illusztrálnám. Igen élénk historiográfiai tevékenységet és historikus

quotidianae tamen fragilitatis naevo saucios ad bravium capessendum aeternae hereditatis portum adire prohibitos.” – PEL 1742. 96.

⁵⁵ Közli: Takács 2021. 22.; 34. Vö. Forgó 2022. 764–765.

⁵⁶ Jól példázza ezt Ugrai Jánosnak a reformkori akadémikusok foglalkozását prezentáló széleskörű kutatása. Ugrai „különös együttállás”-ként aposztrofálja vizsgálatát, illetve annak a papságra vonatkozó részét, ám a fentiekből is látszik, hogy hosszú folyamat és szisztematikus fejlődés eredménye a katolikus papságnak a tudományos életben vitt és vállalt szerepe. Ugrai 2022. 7.; 13–16.

diskurzust tapasztalhatunk Pécsen az 1760-as évektől, amely országos, sőt nemzetközi szinten is működött. Koller József a pécsi egyházmegye tudós papja már Klimo György püspök életében elkészült nagy történetírói vállalkozása, a Pécsi püspökség története (*Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*) első részeivel, valamint a bevezető kötetével (*Prolegomena in historiam episcopatus Quinqueecclesiarum*).⁵⁷ Kollerék élénk történeti, antikváriusi tematikájú levelezést folytattak Giovanni Garampival,⁵⁸ valamint többek között Pray Györggyel, Schönvisner Istvánnal, Cornides Dániellel, Dobai Székely Sámuellel.⁵⁹ A történettudománnyal foglalkozó közeg és az intenzív interakciók több kutatást és publikációt is generáltak.⁶⁰ A hazai egyházmegyei szemináriumok a történetírás, az egyháztörténet-írás, a történeti kutatások gyűjtő- és gyűjtőpontjaiként szolgáltak, ugyanakkor jelentős mértékben erősítették a történettudomány iránti affinitást. Annyiban voltak gyűjtőpontok a papképző intézetek, hogy lehetővé tették az oktatási kereteiken belül (kiváló, európai kapcsolatokkal és tapasztalatokkal rendelkező professzoraik, tehetséggondozási tevékenységük, könyvtári gyűjteményeik révén) a 18. század első fele európai és hazai, jezsuita és protestáns történeti munkáinak használatát, mintaként való követését. Biztosították a részvételt a tudományos diskurzusban, a *historia litteraria*-ban, megismertetve hallgatóikat recens kutatásokkal, releváns egyháztörténeti forrásokkal.⁶¹ Gyűjtőpont pedig annyiban, hogy a szeminárium professzori közege megrendelőként elvárta, valamint stimulálta, fejlesztette a kutatómunkát, és az oktatásban biztosította az egyháztörténeti munkák disszeminációját.⁶²

Egy további adalékkal érzékeltetném a tehetséggondozás és a tanulási idő optimalizálását. Klimo György pécsi püspök nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a szeminaristái rendszeres írásos gyakorlatot végezzenek. A hallgatóktól egyrészt elvárta, hogy a szünidőben írjanak két levelet,⁶³ emellett évente egy alkalommal

⁵⁷ A püspök hiába sürgette megjelenésüket, ezek csak jóval később láttak napvilágot (a *Prolegomena* 1804-ben, a hét kötetes mű teljes sorozata 1782 és 1812 között).

⁵⁸ Fejérdy–Soós 2011.

⁵⁹ Hencz 2015.; Szelestei Nagy 2003.

⁶⁰ Szalágyi János *De Statu Ecclesiae Pannonicae* c. opusza hét kötetben jelent meg. Az első két könyv 1777-ben jelent meg, a következő négy 1778-, 1780-, 1781- és 1784-ben, az utolsó posthumus kötetként 1800-ban. Szalágyi 1777–1800. A munkáról bővebben: Krisztián – Timár 1981. Szalágyi művei kapcsán élénk történeti vita indult meg a szlávok korai történetéről. Ehhez kapcsolódott Papanek György, a pécsi egyházmegye papja az 1780-ban megjelent *De regno, regibusque Slavorum* c. és az 1783-ban megjelent *Geographica Descriptio Comitatus Baranyensis* c. munkájával. Gózszy 2022a.

⁶¹ Szelestei Nagy 2003.

⁶² Gózszy 2022a. 56. A tudományokban, illetve az irodalomban az egyháziak szerepéről, jelentőségéről, illetve a laicizálódás, szekularizáció kérdéséről vö. Szilágyi, 2009.

⁶³ „quod mandare gratiose dignabitur, ut unus quisque nostrum bis vacationum diebus aliquam ad Excellentiam Vestram mitteret epistolam” – Josephus Wex levele Klimónak, Pécs, 1763. október 2. PEL 1763. 99. 326.

iskolaidőben (egy, a tanulmányokat lezáró vizsgát követő napok valamelyikén) ugyancsak levélírára kötelezte őket. Ezek egyfajta fogalmazási- és stílusgyakorlatot jelentettek, amelyhez a püspök Cicero és Plinius levelezését adta meg követendő mintaként. A hallgatók írásai folyamatos visszajelzéseként is szolgálták. A püspök ezekből értesülhetett a hallgatók általános gondolatairól, érzéseiről, mindennapjairól, emellett pedig az oktatás folyásáról, a vizsgákról. Klimó alapkonceptiója szerint ez egyfajta gyakorlást, tréninget jelentett, amelynek gyakoribbá tétele nagyban javíthatja a felkészültséget. A püspök ezzel a tevékenységgel a szabadidőt (*otium*) igyekezett hasznos tevékenységgel (*negotium*) megtölteni.

A papképzés fejlődése számos kézzelfogható eredményt hozott a klérus működésében, amelyek az 1780-as évektől értek be. Egyrészt meghosszabbodott az egy helyben töltött plébánosi idő, másrészt domináns többségbe kerültek a plébániákon a helyi szemináriumban végzett növendékek. A pécsi egyházmegyében például az 1777 és 1800 közötti időszakban hivatalban lévő plébánosok 82%-a végzett Pécsen (akár teljesen, akár részben).⁶⁴ A kibővült választási potenciál lehetőséget biztosított arra, hogy a plébániáján rosszul teljesítő, problematikus viselkedő, híveivel szembekerülő papot eljárás alá vonják, visszahívják, vizsgára, önvizsgálatra kényszerítsék. A püspöki, esperesi kontroll, a konzisztórium vizsgálatai erősítették az informális, illetve formális hivatásetikát, mely azt a célt szolgálta, hogy megelőzze a hivatást űzők által elkövetett visszaéléseket, és amelynek megsértése szankciókat von maga után.⁶⁵

A szemináriumból kikerülő papok egy része nem kapott azonnal plébánosi megbízást, hanem kápláni státuszban kezdte meg munkáját. Általánossá vált a kápláni tevékenység, ráadásul ez a státusz időben kitolódott, a pécsi egyházmegyében például a 19. század első felében átlagban több mint kilenc évnyi tevékenységet jelentett. Bár folyamatosan jöttek létre újabb plébániák, az egyházmegyei szemináriumok ezt meghaladó mennyiségben neveltek ki papokat, így óhatatlanul egyre több klerikusnak kellett a plébánosi pozícióra káplánként várakoznia. A papi pálya minőségét, megélését alapvetően szabta (és változtatta) meg ez, a lelkipásztori felkészülés mellett várakozást, beosztottságot eredményező állapot. A káplánság egyben intenzív papi gyakorlatot is jelentett, a pasztorálteológia révén prezentált praxis konkrét megélését, ami ugyancsak erősítette a szolgálat professzionalizálódását.

A papképzés megerősödésével mennyiségi és minőségi tekintetben is javult a klérus állapota. A püspök nagyobb körültekintéssel és nagyobb előismerettel tudott a papi dispositiókról dönteni. A szemináriumban érvényesített nyelvi elvárásoknak, a nyelvi kompetenciák evidenciává válásának, illetve az univerzálisan

⁶⁴ Vö. Gózszy 2019; és Gózszy 2021.

⁶⁵ Magos 2017. 142.

értelmezett elveknek köszönhetően olyan papi karakter jelent meg a 18. század utolsó évtizedeire, amely már szupranacionális jelleggel működött, és így kevésbé volt jelentősége a nemzetiségi hovatartozásnak. A 18. század második felére kinevelt plébánosok alkalmassá váltak arra, hogy településtípustól és a lokális közönség jellegétől függetlenül tudják ellátni feladatukat, hogy az egyház és a politikum által elvárt és általánosan értelmezett szokásokat átadják, meghonosítsák. A plébánosok kooperatív viszonyt alakítottak ki a hívekkel, ugyanakkor fokozatosan átvették a lokális hitélet irányítását.⁶⁶

Világi elvárások

Különösen nagy jelentőséggel bírt a szeminárium fejlesztése a „felvilágosult abszolutizmus” névvel illetett időszakban, amikor a normakommunikáció új rendje jelentkezett: a morális tartalmak, illetve a hatalom iránti engedelmesség mellett olyan értékek kaptak egyre növekvő jelentőséget, mint a fejlődés, az előrelépés, illetve a polgári kötelességek (adózás, iskoláztatás stb.), valamint a megfelelő, tudatos életvitel. Ennek propagálása is a klérus feladata volt. Olyan életvezetési tanácsokat integrált az egyház a prédikációkba és egyéb megnyilvánulásaiba, amelyek a hívek felé az aktív keresztényi gondolkodásmódot sugározták, és egyben a hasznos, jól gazdálkodó, adót fizető állampolgárok kinevelését tették lehetővé.⁶⁷

A gyarapodó funkciók, a növekvő egyházi és állami elvárások, összekapcsolódva a papképzés portfóliójának kitágulásával bővítették és befolyásolták a szemináriumokban végzetek felkészültségét, ezzel együtt öntudatát, alakította identitásukat. A képességeik és a feladataik összenőttek. A szeminárium felkészítette őket a papi hivatásra, amely révén a híveket, illetve a világi társadalmat kellett egyaránt nevelniük, fejleszteniük. Egyre inkább kiemelt feladattá vált a felvilágosító, irányt mutató, instruáló, műveltető feladat, amit a klérus mind az istentiszteleteken, mind az oktatásban felvállalt. Ez óhatatlanul eredményezte a felvilágosító identitását, amely nélkül nem érthetjük meg a katolikus felvilágosodás jelenségének belső dinamikáját, belülről építkező fejlődését.⁶⁸

A jozefinista egyházpolitika tovább erősítette a katolikus egyház instrumentálizációját, és egyre erőteljesebben az állam érdekeinek, a hasznosság elvének lokális kommunikátoraként tekintett az alsópapságra. Ennek biztosítására centralizálta és tette közvetlen államügyvé II. József a papképzést. A császár olyan katolikus

⁶⁶ Ezt a helyzetet, a végzettségben, a kompetenciákban való generális hasonlóságot mutatja be Timothy Tackett a 18. század második felének francia papságát tárgyaló könyvében. Tackett 1977.

⁶⁷ Katus 2012. 81.

⁶⁸ Gózszy 2022b.

papi réteget akart képezetni, amely az ő elképzelései szerint tudja előmozdítani a társadalmi és a gazdasági fejlődést. Franz Stephan Rautenstrauch a központi szemináriumokkal foglalkozó tervezetében azt emelte ki, hogy leginkább a „vallás szolgálóinak” képzésére van szükség, illetve „néptanítókéra” (*Volkslehrer*) és „népvezetőkére” (*Volksführer*).⁶⁹

Az új plébánosi ideálhoz az is hozzátartozott, hogy társadalmilag hasznos alapítványokat hozzanak létre saját vagyonukból („*ex proprio impendebat*”).⁷⁰ Kiváló példája a jozefinista pap-típusnak a 18–19. század fordulójáról Michael Winkler, aki a különböző működési helyein koncepciózus módon és jelentős mértékben támogatta a plébániákat, társadalmilag, szociálisan jelentős alapítványokat hozott létre, szegényházakat, kórházakat, iskolákat alapított.⁷¹ Winkler büszke volt a saját szerepére, szervezőként, instruktorként és nevelőként egyaránt. A gyóntatásnál és a prédikációkban is magáévá tette a jozefinista értékeket, szigorú és elvhű volt, és igen gyakran szorított praktikus szempontokra.⁷² A jozefinista karakterjegyek, attitűdök közé számított a megfelelő gazdálkodás, a bevételek növelése, a plébániához tartozó földek megfelelő kezelése.

Már a 18. század első évtizedeiben rögzült Magyarországon a világi és az egyházi szféra együttműködése a lokális közösségek szervezésében. Az egyház az állam segítségével volt képes végrehajtani célkitűzéseit, míg az állam elsősorban a hiányzó alsófokú bürokráciájaként használta a plébánosokat, rajta keresztül tudta elérni az alattvalóit.⁷³ De nem csupán az állam érdeke volt a klérus igénybevétele, a vármegye, valamint az uradalmak szempontjából is kulcsfontosságú volt a helyi egyházi struktúra megfelelő használata. Az állam támaszkodott a papi hivatás viselőire, amikor törekvéseit végre kellett hajtani, de a hivatás viselői is számíthattak az állam különböző szintjeinek támogatására saját céljaik elérésében.⁷⁴ Ez a kölcsönös egymásrautaltság folyamatosan erősödött a 19. század közepéig.

Pasztorálteológia

A papi hivatás professzionalizációjában nagy jelentőséggel bírt a pasztorális teológia beemelése a szemináriumi képzésbe. A pasztorális teológiát a bécsi egyetemen

⁶⁹ Szembeállítja ezt a típust a „haszontalan” remetével és a pusztán magát szemlélődésnek szentelő szerzetessel (*In den Generalseminarien ist es nicht um Bildung nutzloser Einsiedler, oder, dem bloß beschaulichen Leben sich widmender Mönche*). Rautenstrauch 1784. 11–12.; Pranzl 2008. 40.

⁷⁰ Brüstle IV. 201.

⁷¹ Gózsy 2011. 37–38.

⁷² Galambos 1987.

⁷³ Reinhard 1997. 47.

⁷⁴ Magos 2017. 154.

a Franz Stephan Rautenstrauch által kidolgozott új teológiai tanterv alapján vezették be, ami német nyelvterületen követendő mintává vált. Rautenstrauch tervezete új tantárgyak megjelenését eredményezte a teológiai oktatásban. A 18. század utolsó harmadára igény támadt a plébániai gyakorlat fókuszba állítására. Az új teológiai tantárgy, amely eleinte a praktikus teológia nevet kapta, a lelkipásztorkodás olyan gyakorlati területeinek tárgyalását vette át, melyeket korábban az erkölcssteológiához soroltak. A tárgy oktatásával a plébániai gyakorlat fejlesztését és optimalizálását célozták meg, ám Rautenstrauch a világi hatalom elvárásai mentén fogalmazta meg a tartalmat, a politikum érdekeit igyekezett érvényesíteni, elsősorban társadalomfejlesztő attitűdöt társított hozzá, és a hasznosság elvét igyekezett érvényesíteni.⁷⁵

Ettől eltérően értelmezte ezt a tematikát Johann Michael Sailer a 18. század végén és a 19. század első harmadában írt munkáiban. Oktatóként ő is a gyakorlat-orientált képzést preferálta, ám a pasztorálteológia körüli vitákban tisztán teológiai alapon akart megnyilvánulni, ami alapvető különbség volt azokkal szemben, akik az alsópapsággal kapcsolatban elsősorban a világi szempontokat, a népnevelői feladatokat igyekeztek érvényesíteni. Sailer komplexen tekintett a papi hivatalra: alapként megtartotta a 18. század második felének tudományos vívmányait, és ezt egészítette ki a spirituális és a gyakorlati részekkel. A lelkipásztorok képzését három szegmensre osztotta: 1.) teológiai és tudományos képzés (egyetemi szinten), 2.) spirituális képzés a szemináriumban, 3.) gyakorlati képzés egy arra alkalmas plébánián.⁷⁶ Ez a koncepció is mutatja a papi hivatás tartalmi és funkcionális bővülését, illetve az elvárásokhoz való alkalmazkodást. A hivatáshoz mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben magas színvonal vált szükségessé.

Sailer koncepciója ráadásul tovább erősítette a papságra nehezedő felelősséget. Érzékelve a korszakban tapasztalható elvallástalanodási tendenciákat egyfajta „újraegyesítést” kívánt megvalósítani a hívek és Krisztus között. Ez a feladat közvetlenül az egyházra és a papságra hárul, amely kettős mozzanatban tudja ezt művelni és végrehajtani: egyrészt már önmagában megjeleníti ezt az egységet, másrészt pedig a történelemben folyamatosan jelen lévő szolgálata által eszközli. Az újraegyesítés mint praxis az egyház és a hívek kapcsolatában értelmezhető, ami tovább növeli a saileri rendszerben a papképzés és azon belül a pasztorálteológia jelentőségét. Meggyőződése szerint a papságnak alaposabb és szerteágazóbb ismeretekre kell szert tennie: „a 19. század klerikusainak az igazi tudományokban korát meghaladó tudással kell rendelkeznie, részben azért, hogy megőrizze önmagát és státuszát a megvetéstől, részben pedig azért, hogy képes legyen bevezetni a vallás életét a hamis tudástól kihalt lelkekbe.”⁷⁷

⁷⁵ Gózszy 2021. 164.

⁷⁶ Takács 2016. 248.

⁷⁷ Takács 2016. 247.

Konklúzió

Az itt vázlatosan említett szempontok kijelölik számunkra azt az utat és a főbb csomópontokat, amelyek mentén bővültek a papi hivatáshoz kapcsolódó elvárások, feladatok. Láthatjuk, hogyan rétegződtek a képzési szintek, és ennek következtében hogyan és miben gyarapodtak a papi kompetenciák. A 18. században folyamatosan erősödött a papképzés tudományos színvonala, majd a század utolsó harmadában egyre nagyobb szerepet kapott a megszerzett ismeretek praktikus alkalmazása. Az elmélet és a gyakorlat optimalizálása eredményezte a papi hivatás professzionalizálódását.

A papság karaktere a 19. század első felében valójában a 18. században kialakult két irányzat (a trienti alapokon szerveződő, strukturált, hierarchikus rendszerben működő aktív lelkigondozó szerep, valamint a jozefinista, híveket instruáló, tanító-nevelő, társadalomfejlesztő attitűd) szintéziseként jött létre.⁷⁸

A munka társadalmi hasznosságának és morális vetületeinek hangsúlyozása minden foglalkozásra jellemző.⁷⁹ Döntő tényezőnek tartom, hogy nem kizárólag a külső feltételek és követelmények változtak, hanem a belső készítetés, a hivatástudat is erősödött. A folyamatos külső kihívások életre hívták azt a meggyőződést, hogy a papság feladata, sőt erkölcsi kötelessége a társadalom normális mederben tartása, a hagyományok (megfelelő és helyes szemléletű) fenntartása. Ez a hivatástudat intézményi és egyéni identitássá vált.

Források

- PEL 1742. 96. = Pécsi Egyházmegyei Levéltár. Iratanyag. I.1.a.1. 1742. 96. Adhortatio parochorum ad faciendum statutum commune de celebrandis pro defunctis sacerdotibus tribus sacris.
- PEL 1763. 99. = Pécsi Egyházmegyei Levéltár. Iratanyag. I. 1.a.1. 1763. év. 99. Litterae privatae in diversis negotiis.

⁷⁸ Gózszy 2021. 193.

⁷⁹ Vö. Magos 2017. 145.

Felhasznált irodalom

1822. évi magyar nemzeti zsinat, 1822. = Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat története. Összeállította, a bevezető tanulmányt írta és a forrásokat jegyeztelte: Fejérdy András. A zsinati dekrétumokat fordította: Rihmer Zoltán. Budapest, 2018. (Magyar Történelmi Emlékek. Egyháztörténeti Források 15.)
- Bärenkopf 1803 = Bärenkopf, Ignatius: Methodus recte gubernandi parochiam et dirigendi animas in S. Tribunali poenitentiae. Tyrnaviae, 1803.
- XIV. Benedek 1746 = Sanctissimi Domini Nostri Benedicti Papae XIV. Bullarium. Tom. I. In quo continentur constitutiones, epistolae etc. Editae ab initio pontificatus usque ad annum MDCCXLVI. Roma, 1746.
- Brüsztle I–IV. 1874–1880 = Brüsztle, Josephus: Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis I–IV. Pécs, 1874–1880.
- Fejérdy – Soós 2011 = Fejérdy András – Soós István: Klimo György és Giuseppe Garampi. In: Pohánka Éva – Szilágyi Mariann (szerk.): Klimo György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimo György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. Pécs, 2011. 125–141.
- Forgó 2022 = Forgó András: Katolikus felvilágosodás? A katolikus egyházi értelmiség válaszkeresése a felvilágosodás korának kihívásaira. *Vigilia* 87 (2022:9), 761–767.
- Galambos 1987 = Glaube und Kirche in der Schwäbischen Türkei des 18. Jahrhunderts. Aufzeichnungen von Michael Winkler in den Pfarrchroniken von Szakadát, Bonyhád und Gödre. Zusammengestellt, aus dem Lateinischen übersetzt und eingeleitet von Franz Galambos. München, 1987. (Studia Hungarica, Schriften des Ungarischen Instituts München 34.)
- Gózszy 2011 = Gózszy Zoltán: Adalékok a 18. századi Somogy megyei egészségügy strukturális fejlődéséhez. Orvosi ellátás, ispotályos ház, gyógyszertár. In: Bősze Sándor (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv. 41. (2011). Kaposvár, 2011. 37–38.
- Gózszy 2016 = Gózszy Zoltán: Exemplo praelucere. XIV. Benedek pápa egyházigazgatási programja és magyarországi hatásai. In: Slachta Krisztina - Bánkuti Gábor - Vonyó József (szerk.): Sed intelligere. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére. Pécs, 2016. 81–97.
- Gózszy 2019 = Gózszy Zoltán: Alsópapság helyzete a 18. században a pécsi egyházmegyében. In: Csibi Norbert – Forgó András – Gózszy Zoltán (szerk.): Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században. Pécs, 2019. 211–258.

- Gózy 2021 = Gózy Zoltán: A katolikus alsópapság a 19. század első felében. In: Csibi Norbert – Forgó András – Gózy Zoltán (szerk.): *Katolikus egyházi társadalom a 19. században*. Pécs, 2021. 149–198.
- Gózy 2022a = Gózy Zoltán: Az egyháztörténet-tanítás és az egyháztörténet-írás szerepe és kölcsönhatása a 18. század második felében. In: Fazekas Csaba – Rada János (szerk.): *Az egyháztörténet-írás története Magyarországon*. Miskolc, 2022. 56–67.
- Gózy 2022b = Gózy Zoltán: A katolikus felvilágosodás és a papképzés kapcsolata. *Vigilia* 87 (2022) 767–774.
- Hencz 2015 = Hencz Enikő: Történeti adatgyűjtés egy 18. századi levelezésben (Dobai Székely Sámuel levelezése). In: Szelestei N. László (szerk.): *Magyarországi tudósok levelezése: Tanulmányok*. Budapest, 2015, 95–104.
- Hermann 1973 = Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973.
- Hughes 1964 = Hughes, Everett Cherrington: *Men and Their Work*. London, 1964.
- Katus 2012 = Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, 2012.
- Koller 1782–1812 = Koller, Josephus: *Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiarum*. I–VII. Pest–Pozsony. 1782–1812.
- Krisztián – Timár 1981 = Krisztián Béla – Timár György: Adatok a magyar-szlovák művelődéstörténeti kapcsolatokhoz (Papanek György). In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*. 1980. Pécs, 1981. 425–445.
- Magos 2017 = Magos Gergely: Mérlegen a hivatások. A professzionalizációs paradigma historiográfiája. *Aetas* 32 (2017:2) 138–157.
- Neumayr 1745 = *Gratia vocationis sacerdotalis ex apostoli consilio resuscitata ... auctore Franciscus Neumayr Soc. Jesu*. [München], 1745.
- Papanek 1780 = Papanek, Georgius: *De regno, regibusque Slavorum atque cum prisci civilis, et ecclesiastici, tum hujus aevi statu gentis Slavae*. *Quinque-Ecclesiis*, 1780.
- Papanek 1783 = Papanek, Georgius: *Geographica Descriptio Comitatus Baranyensis*. *Quinque-Ecclesiis*, 1783.
- Parsons 1954 = Parsons, Talcott: *The Professions and Social Structure*. In: Parsons, Talcott: *Essays in Sociological Theory*. Revised Edition. Glencoe, 1954. 34–49.
- Pranzl 2008 = Pranzl, Rudolf: *Das Verhältnis von Staat und Kirche/Religion im Theresianisch-josephinischen Zeitalter*. *Gegriffliche Vorbemerkungen*. In: Reinalter, Helmut (Hrsg.): *Josephinismus als aufgeklärter Absolutismus*. Wien, 2008. 17–55.
- Rautenstrauch 1784 = Rautenstrauch, Franz Stephan: *Entwurf zur Einrichtung der Generalseminarien in den k. k. Erblanden*. Wien, 1784.

- Reinhard 1997 = Reinhard, Wolfgang, Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung. Ein historiographischer Diskurs. In: Nada Boškova Leimburger (Hrsg.): Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft. Forschungstendenzen und Forschungserträge, Paderborn et al., 1997. 39–57.
- Szalágyi 1780 = Salagius Stephanus: Columna Romana miliaria ad Budam nuper reperta dissertatio. Quinque-Ecclesiis, 1780.
- Szelestei Nagy 2003 = Szelestei Nagy László: Koller József és a historia litteraria. In: Font Márta – Vargha Dezső (szerk.): A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. Pécs, 2003. 77–88. (Tanulmányok Pécs Történetéből 13.)
- Szilágyi 2009 = Szilágyi Márton: Vallás, felvilágosodás, irodalom. Korunk 20. (2009:10), 12–20.
- Tackett 1977 = Tackett, Timothy: Priest and Parish in Eighteenth-Century France. Princeton, 1977.
- Takács 2016 = Takács Gábor: Johann Michael Sailer. A centrum unitatis újrafelfedezője. A centrumból élő erkölcs- és lelkipásztori teológia. Pécs, 2016.
- Takács 2021 = Takács Gábor: „... sem gloria, sem credo...” Egyházmodernizáció és a felvilágosodás. Egyházreformeri célkitűzések a felvilágosodás korában. Pécs, 2021.
- Ugrai 2022 = Ugrai János: Reformkori akadémikusok foglalkozása, különös tekintettel a papokra és tanárookra. Korall 23. (2022:90) 5–26.
- Vári 2010 = Vári András: Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? Korall 11. (2010:42), 151–178.
- Veldt 1992 = P. Th. Van der Veldt SJ: Franz Neumayr (1697–1765) Leben und Werk eines spätbarocken geistlichen Autors. Amsterdam – Maarsen. 1992.
- Wilensky 2010 = Harold L. Wilensky: Minden szakma hivatás? Korall 11. (2010:42) 19–53.